

Це загрожує поглибленням дефектів правосвідомості, що в супроводі з недоліками правотворчості, застосування права, а також об'єктивними соціальними-економічними факторами здатне перерости у високу насиченість економіки тіньовими та злочинними трансакціями.

Оцінку взаємозв'язків права та економіки слід проводити як з урахуванням необхідності державно-правового регулювання соціально-економічних процесів, так і з урахуванням дотримання прав і свобод людини, що представ-

ляється можливим повною мірою тільки в сучасному суспільстві соціально-орієнтованого типу, в якому найбільш оптимальним чином знайдено баланс між економікою, етикою бізнесу, правом та іншими регулятивними механізмами, особливо у сфері соціальних благ. Економічна система визнається ефективною, коли є самодостатньою та саморегульованою, перш за все орієнтується на об'єктивні закони ринку, а право як таке служить гарантією захисту економічних інтересів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цитується за: Coogan G.M. «Money Creators». First printing February 1935. Library of Congress Catalog Card Number 67-28926 / Gertrude M. Coogan [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.yamaguchy.com/library/coogan/coogan_index.html
2. Див. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А.Смит. – М.: Соцэкгиз, 1962. – 684 с.
3. Див. Becker G. Crime and Punishment: An Economic Approach / G. Becker // Journal of Political Economy. – 1968. – Vol. 76. – № 2; Беккер Г. Преступление и наказание: экономический подход / Г. Беккер // Истоки. – Вып. 4. М.: ГУ-ВШЭ, 2000. – С. 28-90.
4. Ольсевич Ю. О психогенетических и психосоциальных основах экономического поведения / Ольсевич Юлий // Montenegrin journal of economics. – 2007. – № 6 – С. 13-41.
5. Матузов Н.И. Правовой нигилизм и правовой идеализм как две стороны «одной медали» / Н.И. Матузов // Правоведение. – 1994. – № 2. – С. 3-16.
6. Ядов В.А. Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности : Диспозиционная концепция. 2-е расширенное изд. – М.: ЦСПИМ, 2013. – 376 с.
7. Див. Вороненков Д.Н. Правовой нигилизм и правовой идеализм (теоретико-правовое исследование): автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12. 00. 01 / Д.Н. Вороненков. – Москва, 1999. – 20 с.
8. Див. Гуляихин В.Н. Психосоциальные формы правового нигилизма человека // NB: Вопросы права и политики. – 2012. – № 3. – С. 108-148. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://e-notabene.ru/lr/article_240.html.
9. Всемирный экономический форум: Рейтинг глобальной конкурентоспособности 2013–2014. // Центр гуманитарных технологий [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/news/2013/09/05/6219>.
10. Исследование Всемирного банка: Ведение бизнеса в 2014 году. // Центр гуманитарных технологий [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/news/2013/10/29/6340>.
11. Тіньова економіка в Україні: Масштаби та напрями подолання: аналітична доповідь // Національний інститут стратегічних досліджень, Київ, 2011 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2011_table/1201_dop_new.pdf.
12. Байкин Т.А. Влияние идеалистических и нигилистических факторов на правовое регулирование отношений собственности // Политика. Власть. Право. Вып. XIII / Под ред. С.А. Комарова. – СПб., 2009. – С. 12-20.
13. Малько А.В. Популизм и право / А.В. Малько // Правоведение. – 1994. – №1.
14. Разумовський С. О. Поліваріантність економічного мислення в соціокультурних реаліях : автореф. дис... д-ра філософ. наук: 09.00.03 / С. О. Разумовський; Ін-т вищ. освіти АПН України. – К., 2009. – 36 с.

УДК 340.12 : 34.01

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ І ПРАВОВИХ ІНСТИТУТІВ

Несінова С.В.,

к.ю.н., доцент, доцент кафедри права

Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля

Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних теоретико-методологічних проблем в теорії права – визначенню методології дослідження правової реальності, правових інститутів та права в цілому. Розглянуто особливості сучасного стану методології теорії права та з'ясовано головні проблеми у розвитку методів та підходів наукового дослідження правових феноменів (зокрема, правових інститутів).

Ключові слова: методологія, загальна теорія права, правова реальність, правовий інститут, науковий підхід, метод дослідження.

Nesynova S. V. / МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРАВОВОЙ РЕАЛЬНОСТИ И ПРАВОВЫХ ИНСТИТУТОВ / Днепропетровский университет имени Альфреда Нобеля, Украина

Статья посвящена одной из актуальных теоретико-методологических проблем в теории права – определению методологии исследования правовой реальности, правовых институтов и права в целом. Рассмотрены особенности современного состояния методологии теории права и выяснены главные проблемы в развитии методов и подходов научного исследования правовых феноменов (в частности, правовых институтов).

Ключевые слова: методология, общая теория права, правовая реальность, правовой институт, научный подход, метод исследования.

Nesynova S. V. / METHODOLOGICAL PROBLEMS IN THE STUDY OF LEGAL REALITY AND LEGAL INSTITUTES / Dnepropetrovsk Alfred Nobel University, Ukraine

The article is devoted to one of the actual theoretical and methodological problems in the theory of law defining a methodology research of legal reality, legal institutes and law in general. The features of the current state of the methodology of legal theory and the main problems elucidated in the development of methods and of approaches research of legal phenomena (such as legal institutes). Current understanding of the legal system, legal institutes and other legal phenomena must be done within a broad of legal thinking. Prior to this majority of scientists are inclined. Jurisprudence now requires finding new methodologies and scientific justification for the use of methods that actually promote comprehensive explanation of legal institutes.

In this regard, there are methodological problems, among which is the following: Problem of methodological restrictions of existing approaches to the understanding of law and legal institutes; the problem of politicization of the theory of state and law; the problem of determining the relations of the theory of law and philosophy of law with practical jurisprudence; the problem of developing a method of interdisciplinary research of legal institutes; the problem of creating methodological tools, i.e. the ways in which they can set a framework of social change (transformations), exerting a formative influence on public and legal processes; the problem of replacement objective of Legal Studies: from knowledge to designing.

Detection of the real ties of law and of society requires consideration of the of legal and socio-political issues as interrelated. To this end, the most promising methodological paradigm nonlinear nature, especially synergetic, methodology of socio-cultural institutional analysis and integrative approach.

Key words: methodology, the general theory of law, the legal reality, legal institute, a scientific approach, research method.

Правові інститути, що формуються у суспільстві, не завжди в повній мірі відображені у законах, іноді нав'язуються державою шляхом закріплення в нормах права, а інші – як соціокультурний феномен не знаходять своєї підтримки у законі, але сприймаються суспільством як історичні звичаї. Тому, питання розробки методології дослідження правових інститутів є актуальним, оскільки сьгодні юриспруденція потребує пошуку нової методології та наукового обґрунтування використання тих методів, які дійсно сприятимуть комплексному поясненню правових інститутів, які відображають правовий характер організації суспільства та стан узгодженості елементів правової системи між собою.

Тому **метою статті** є дослідження сучасного стану методології загальної теорії права та з'ясування проблем, що є перешкодою розвитку методології досліджень правих інститутів.

Функціонування і зміни кожної із значущих сфер суспільного життя і відповідних цим сферам типів інститутів історично закріпилися як переважні предмети вивчення різних соціальних і гуманітарних наук: сферою політики і політичними інститутами займається політологія, сферою права і правовими інститутами – правознавство, державою – державознавство, господарсько-економічної сферою – економіка, сферою культури – культурологія. Проте в рамках кожної з цих наук вже давно ставляться і вирішуються міждисциплінарні проблеми [1].

Говорячи про проблеми теорії та філософії права, О.Е. Лейст вказував, що «від розкриття сутності права однаково далекі як ті, хто вважають право цінністю, втіленням гуманізму і справедливості, так і ті, хто бачать у ньому соціальне зло, засіб обману і поневолення. Право має розглядатися насамперед як факт історії, сутність якого осягається на тому рівні абстракції, де з'єднуються поняття і категорії соціології, етики, психології, політології та власне історії, на сучасному етапі розвитку правознавства, що виходить на перший план як критерій єдиної істинності теоретичного узагальнення» [2, с. 6].

В межах загальнотеоретичних досліджень постають питання ефективності та корисності результатів наукових досліджень, виходу на більш високий науковий рівень розвитку шкіл права, що досліджують правові інститути як в цілому, так і в межах окремих галузей права.

У зв'язку з цим виникають проблеми методологічного характеру, серед яких варто виділити наступні:

1. Проблема методологічних обмежень існуючих способів осмислення права і правових інститутів. Для виявлення зв'язку права та суспільства, пояснення змісту права та правових інститутів існує багато підходів та концепцій. Однак вони мають свої обмеження, оскільки спрямовані на висвітлення однієї з багатьох властивостей або групи споріднених ознак права, правових інститутів як соціальних феноменів. Тому їх зміст хоч і корисний, але обмежений. Так, зокрема, в науці існують дискусії про переваги та недоліки цивілізаційного та формаційного підходів. Цивілізаційний підхід базується на баченні права як невизначеної частини культури суспільства даного періоду розвитку, а формаційний – розкриває право та правові інститути як відображення економіки суспільства. Тому ані цивілізаційний, ані формаційний підходи не здатні розкрити всі істотні зв'язки права та суспільства у вивченні правових інститутів. Що стосується природної школи права, то, дійсно, оцінювати правову дійсність необхідно з позицій істини (розуму, здорового глузду), а не з позицій ідеологічних постулатів, вигідних владі (що, як правило, істотно впливає на зміст законів). Однак, ми вважаємо, що слабкою стороною такого підходу є те, що він залишає на розсуд держави реалізацію прав людини, лише ставлячи це їй в обов'язок, що суперечить відмові від ідеологічної оцінки державою правової дійсності. Авторитет економічного детермінізму, підтверджений рядом історичних фак-

тів різних епох історії, породив погляди на право як тільки на якоесь другорядне, несамостійне, підкорене іншим факторам явище суспільного життя. Навіть вчені, що не є ортодоксальними прихильниками марксизму, з важкістю долають ці погляди на право [2, с. 105]. Соціальна теорія права розглядає органічний зв'язок права та суспільства, але не кожне право сприймається суспільством; певні норми, навіть якщо вони є загальнообов'язкові та спираються на примус, ефективні в одному суспільстві, але не приживаються в іншому. Отже такого підходу для дослідження правових інститутів замало. Також предметом гострих дискусій залишається «європоцентризм», що впливає на розвиток методології теорії права та адекватне сприйняття результатів досліджень правових шкіл Європи, в тому числі й інституційного підходу в праві (зокрема, щодо розкриття сутності правових інститутів). Так, наприклад, В.Н. Виноградов та Т.М. Ісламов, позитивно характеризуючи європоцентризм, зазначають, що «декілька років тому пролунав призов подолати уявний «європоцентризм» в трактовці історії, однак, як часто трапляється в російській практиці, в результаті разом з водою виплеснули з ванни і дитину... В епоху Нової історії... саме Європа була основним осередком світового розвитку, колиською передових думок, локомотивом економічного прогресу. Все це, однак, не береться до уваги. І невільно виникає відчуття недооцінки дорогоцінного історичного досвіду, накопиченого європейською гілкою людства» [3, с. 87]. Натомість, інші автори наполягають на протилежному: «Прагнення орієнтуватися на європейський тип розвитку як на «нормальний» та нормативний породило в Росії зноннайменш три сторіччя тому рівняння на надзодганяючий тип розвитку...» [4, с. 75-76]. За останні роки перешкодою в розвитку теорії права та дослідженні правових інститутів стала лібертарна концепція В.С. Нерсесянца, яка виникла у зв'язку з перейменуванням «історико-матеріалістичної» концепції, що розрізняє право і закон, однак «оперує настільки абстрактними категоріями, які не пов'язані ані з правом, ані з історією, що теорія держави та права втрачає юридичний характер» [2, с. 258]. Зокрема критиками цієї концепції виступали В.М. Сирих, А.В. Поляков, А.Ф. Черданцев, М.И. Байгин, Ф.М. Райнов тощо [5, с. 143; 6, с. 101; 7, с. 202-203; 8, с. 93-98; 9, с. 228-232]. Так В.М. Сирих зауважує, що «...В.С. Нерсесянц априорно виділив принципи формальної рівності, свободи і справедливості в якості сутності права. Названі принципи, як і будь-яке інше априорне знання, погано узгоджується з реальними процесами і явищами. І тоді в ім'я порятунку запропонованого права В.С. Нерсесянц під «слухним» приводом відмовляється аналізувати реалії, здатні підірвати його теоретичні конструкції. Словом, типові дії в умовах крайньої необхідності [5, с. 143]. Ф.М. Райнов зазначав, що «лібертаристи – це в основному ті, хто більше думає не про реальне, а про ідеальне право. Однак віра в ідеальне право, що написано самою природою – це предмет не юриспруденції, а філософії. Юриспруденція має справу з наявними, реальними правилами поведінки, що підтримуються з боку держави» [9, с. 228]. Отже, кожна з теорій, концепцій, кожний підхід має свої недоліки та переваги, однак обмежується певним чином своїми ж рамками.

2. Проблема політизації теорії держави та права. Багато дослідників проблем правознавства вказують на те, що вітчизняна теорія держави і права як наука долає глибоку кризу, яка була пов'язана з формуванням і планомірним нав'язуванням правової ідеології, необхідної правлячій партії радянського періоду. В основу наукових праць був закладений політичний аспект, дослідження проводилися лише в межах прославлення матеріалістичного підходу до права і базувалися на ідеях марксизму (такого опису піддавалося все – сім'я, власність, договори, відповідальність тощо). Так, зокрема, науковець С.І. Алаїс зазначає, що у вітчизняній юридичній науці після 1917 року дослідження

таких проблем як з'ясування змісту і призначення права, держави, влади та інших явищ політико-правової дійсності передбачало опозицію щодо існуючого «правопорядку» та політичного режиму. Тому філософське розуміння природи права ігнорувалося, навіть традиційне позитивістське розуміння правових інститутів було спотворене. Право трактувалося як наказ державної влади, отожднювалося з законами (довільного змісту), що нею ж створені [10, с. 8].

Рудиментами політизації теорії права радянських часів, які ще збереглися в правовій науці і гальмують її розвиток, можна назвати наступні:

- за радянські часи домінувало праворозуміння, що отожднювало поняття «право» і «закон», таким чином визначаючи характер діяльності держави, відношення представників її влади до народу. На жаль, результатом такого становища, що сьогодні простежується на пострадянському просторі, стало не зміцнення, а руйнування законності. Оскільки сама ідея права, його властивості та принципи існують об'єктивно, то неправовий закон не може їх відмінити, але в змозі породити (і породжує) беззаконня. Правові інститути (зокрема, права людини, демократія, законність тощо) у той час були лише задекларовані у законах та спотворені у реальності, оскільки вузьке праворозуміння дозволяло впливати як на зміст законів, так і на розвиток науки загальної теорії держави та права, вимагаючи результатів, що відповідатимуть правовій ідеології того часу;

- у теорії держави і права зберігся пріоритет державознавчих тем, що суттєво гальмує розвиток теорії права і філософії права, подає студенту проблеми держави як першочергові, а право – як продукт держави (другорядне явище). Крім того, слід погодитися з О.Е. Лейст, що в навчальних програмах і підручниках збереглося багато тем, що відносяться до предмета політології (наприклад, «державна в політичній системі суспільства», «особливості держави і права перехідного типу», «державна і етнос» і т.д.) або конституційного права і інших галузевих дисциплін («державний апарат», «конституційний суд у політичній системі суспільства», «стадії законодавчого процесу», «державна, права і природа» тощо) [2, с. 246]. Досить важливим є ще на етапі підготовки юристів – майбутніх вчених сформулювати їхнє уявлення про державу, суспільство, будь-які соціокультурні явища крізь призму права, тобто у зв'язку з проблемами правознавства;

- при підвищеній увазі до термінології (визначення категорій і понять) зберігся побутовий спосіб пояснення їх – за допомогою тлумачних словників замість дослідження законодавства та практики його реалізації. Не слід забувати, що важливість і життєздатність будь-якої теоретичної концепції полягає в можливості втілитися в законі і впливати на практику його застосування. Тому для дослідження правових явищ такий спосіб з'ясування дефініцій є досить поверховим та може бути використаний лише в якості додаткового матеріалу. Крім того, стосовно дефініцій існує проблема наукової новизни дисертацій щодо надання авторського визначення певного правового явища – предмету дослідження, що досить часто сформульовано іншими словами, але з тією ж суттю, або взагалі дефініція подається у вигляді «модерну» авторської вичурності, яка при цьому апіорі не зможе прижитись в теорії права, оскільки наука вже оперує простим, зрозумілим всім науковцям визначенням певного правового явища.

Отже, на сьогодні методологія загальної теорії права на пострадянському просторі все ще перебуває на стадії становлення. На жаль, у нас немає в достатній мірі обґрунтованих концепцій права, впливових шкіл і напрямів права, які змогли б об'єднати в єдине ціле вітчизняні наукові досягнення з досягненнями у сфері права розвинутих країн Заходу. Це дозволило б переосмислити теоретичні конструкції, пов'язати їх з практикою, сприяло б новому

рівню якості законотворчого процесу, і таким чином дозволило б надати допомогу юридичній практиці. Спільними проблемами правової науки пострадянських країн, зокрема, України, Росії, Білорусії, є відсутність систематичної і об'єктивної наукової критики, що охоплює всю нову літературу, наукові монографії про проблеми загальної теорії права нечисленні (хоча в порівнянні з Україною, в Росії їх значно більше) і недостатньо рекламуються. Якісний рівень учбової літератури не контролюється ані науковою спільнотою, ані провідними фахівцями у даному напрямку, не відбувається публічна презентація та рецензування підручників та навчальних посібників.

3. Проблема визначення зв'язків теорії права з філософією права і з практичною юриспруденцією. Досі залишається актуальною проблема визначення зв'язків загальної теорії права з філософією права, а також цих двох наук з практичною юриспруденцією. Щодо визначення необхідності існування філософії права поруч з теорією права серед науковців немає спільної думки. Так, зокрема, розкриваючи зв'язок теорії права з іншими суспільними науками, В.Г. Шершеневич зазначав, що «філософія права дає розуміння про сутність права не для певного історичного періоду або для певної країни. Вона шукає постійне у змінюваному... філософія права не може бути побудована на одних лише юридичних науках... Без соціології та етики загальної теорії права ніколи не вдасться з'ясувати, що таке право... значення права – це оцінка соціальної ролі права в культурному житті» [11, с. 23, 27, 45]. С.І. Алаїс зазначає, що за наявності спільної центральної категорії кожна з названих базисних наук досліджує сутність права в межах власної предметної сфери, а тому займає окреме місце в системі юридичних наук, не конкуруючи з іншою [10, с. 7]. Філософія права виходить за межі юридичної проблематики, залучаючи для вивчення права поняття та категорії соціології, психології, політології, культурології, намагаючись визначити роль права в суспільстві. Варто погодитися з Ю.В. Тихонравовим, що теорія права виступає як індуктивне знання, що виходить з досягнень конкретних юридичних наук, тоді як філософія права формується в якості дедуктивного знання про право, що виводиться з більш загальних знань про всесвіт [12, с. 45]. Однак існують і такі позиції правознавців, які критично ставляться до існування філософії права. Зокрема, про це зазначає у своїх працях О.Е. Лейст, оскільки ідеологічно-філософський вакуум, що виник за останні роки, нічим скільки-небудь значимим ще не заповнений [2, с. 257].

Досліджуючи методологію вивчення правових інститутів, враховуючи зв'язок теорії та філософії права з юридичною практикою, слід погодитися з Г. Берманом, що варто відійти від спрощених концепцій причинності права... робити упор на взаємодію духу та матерії, ідей та досвіду [13, с. 57]. Поряд із з'ясуванням сутності природного права, філософія права досліджує шляхи його відображення в праві позитивному та можливості вдосконалення останнього. Це і є сферою перетину наукових інтересів філософії права та теорії права і держави [10, с. 8].

Предметом роботи юриста є саме правила поведінки, що підтримуються державою, тому варто також зауважити, що зв'язок теорії та філософії права з юридичною практикою досить важливий. «Юрист, – зазначав Ф.М. Раянов, – не може не цікавитися та висловлювати своє ставлення до витоків формування права, але ця сторона питання не повинна впливати на процес застосування діючого права. Інакше неможливо вести мову ні про законність в суспільстві, ні про правопорядок» [9, с. 229]. Тому концепція «правових» та «неправових» законів (лібертарний підхід) не може стати орієнтиром для державних органів та посадових осіб, що застосовують право, оскільки розрізнити на практиці правовий закон від неправового досить складно. Оскільки теорія права має на меті всебічне вивчення правових явищ (зокрема, правових інститутів),

спираючись саме на норми права, то методологія дослідження правових інститутів не може включати лібертарний підхід, оскільки він відірваний від дійсності щодо застосування конкретних норм для врегулювання певного роду правовідносин в реальному житті суспільства.

4. Проблема розробки методу міждисциплінарних досліджень правових інститутів. Ще відомий дореволюційний юрист І.В. Михайловський писав, що юриспруденція необхідна для того, щоб «побудувати логічно закінчену систему понять, що лежать в основі всіх спеціальних юридичних наук і узагальнити всі результати цих наук в одне гармонійне ціле, пройняте не тільки зовнішньою, а й внутрішньою єдністю», а також вивчити методи, за допомогою яких розробляються спеціальні науки [14, с. 6].

Широке праворозуміння стимулює різноманітні наукові дослідження права, а поряд з ним й інших категорій правознавства (зокрема, правова система, правові інститути), націлює на їх багатоаспектне (а тому неспотворене) вивчення.

Розробка і проведення, а також зміни правової, соціокультурної чи іншої політики держави стосовно цілого ряду процесів і процедур в суспільстві, вимагають серйозного інтелектуального забезпечення, створення якого передбачає розширення рамок вузькоправового (або вузькоеконімічного, вузькополітичного) погляду на виникаючі в суспільстві проблеми (не залежно від сфери життєдіяльності людини). Серед юристів-науковців все більше простежується схильність до розробки (пошуку) нового інтегративного (або синтетичного, або змішаного) підходу в дослідженні правових явищ, в тому числі і правових інститутів. Сучасне розуміння правової системи, правових інститутів та інших правових феноменів має відбуватись в межах широкого праворозуміння. До цього схиляються більшість науковців.

Ще з XIX ст. такі тенденції простежувались у зарубіжних та вітчизняних теоретиків права. Однак переломом цьому за радянські часи стала державна політика та ідеологія, а західні вчені продовжували підтримувати цю ідею, поступово розвиваючи свої нові концепції, підходи в праві, зокрема інтегративну, комунікативну, феномено-комунікативну, інституційну тощо. Наприкінці XX ст. науковці прийшли до висновку про нелінійність соціально-правового середовища, дослідження якого вимагає враховувати багато факторів та умов людського співіснування. Як наслідок у 70-ті рр. XX ст. набула поширення в науці нова методологічна парадигма нелінійного характеру – синергетика (родоначальниками вважають засновника Штутгартської школи Г. Хакена та засновника Брюссельської школи І. Пригожина), за допомогою якої вчені намагались вирішити «нові» та «старі» проблеми. Теоретичні підвалини синергетики було закладено різними приватно-науковими теоріями, а також загальною теорією систем (Л. фон Берталанфі). Як зазначає С.Ю. Лукашевич, існує переконлива методологічна перевага соціальної синергетики порівняно із іншими теоріями. Ця перевага полягає у тому, що останні аналізують процеси впорядкування та організації під специфічною, обмеженою власним інструментарієм дослідницькою точкою зору. Предмет же соціальної синергетики охоплює всі етапи універсального процесу самоорганізації суспільства як процесу еволюції порядку: його виникнення, розвитку, самоускладнення та руйнування, тобто весь цикл розвитку системи в аспекті її структурного впорядкування [15, с. 174]. Про пошук інтегрованого підходу для створення єдиної юриспруденції, яка б вміщувала всі школи зазначав Г. Берман [13, с. 57].

Ж.-Л. Бертель з цього приводу зауважував, що визначення права може виходити з певної кон'юнкції відповідних теорій ... Окім крайніх позицій існує проміжний варіант, який базується на пошуках альтернативних цілей та дійсного примірюючий вплив на взаємовідносини між різними доктринами, одночасно очищуючи їх від зайвої

упередженості [16, с. 55]. Однак, не завжди можна чітко визначити «крайні» теорії, не сплутати їх з проміжними або під впливом популярності чи моди на певну теорію, помилково перенести «центр» між крайностями в бік «модерну» тощо. При цьому мода на певний підхід чи теорію дослідження правових феноменів (зокрема правових інститутів) апріорі не може змінити загальнотеоретичне визначення цього правового феномену (в т.ч. правового інституту). Тому в такому підході варто дуже обережно оцінювати висловлювання щодо симпатій та антипатій до певного підходу чи теорії в праві.

Досить слушне зауваження з цього приводу зробив О.Е. Лейст, що «розиток знання складається не лише з подолання незнання, але й в важкій боротьбі проти хибного знання, укорінених забобонів, помилок, оман, суперечність істини яких далеко не очевидна, а іноді її практично важко довести, оскільки людство не тільки зжилося з цими оманами, але й з успіхом використовує їх в практичних цілях... При чому конкурують не лише істина та омані між собою, а й одні омани з іншими оманами» [2, с. 9-10].

5. Проблема створення методологічних засобів, тобто способів, якими вони можуть задавати рамки суспільно-правових змін (перетворень), надаючи формуючій вплив на політико-правові процеси. Різні праворозуміння мають бути враховані як можливість погляду на предмет дослідження під певним кутом зору, але не шляхом їх підсумування, а як орієнтири знання, вдалі та невдалі спроби розкрити зміст предмету дослідження, визначення проблем останнього. Кожне праворозуміння має свій кут зору, під яким досліджується право, тому «своєрідність методу визначає специфіку предмету (кут зору = частина об'єкту) і тим самим обмеженість (запрограмована вузькість) погляду на право» [2, с. 11]. При цьому для формування правової політики міждисциплінарна методологія необхідна не лише для опису, але й для створення меж можливих суспільно-правових перетворень, пов'язаних з існуванням правових інститутів. Тому проблема створення методологічних засобів дослідження правових інститутів в рамках правової системи має вирішуватись в межах проблем, що постають з суміжних «комплексних» сфер і спочатку формулюються мовою практики, а не однією з наукових дисциплін, що на перший погляд здається доречним.

6. Проблема заміни мети правових досліджень: від пізнання до проектування. Ця проблема впливає із зазначених вище проблеми зв'язку теорії та філософії права з юридичною практикою, проблеми розробки методу міждисциплінарних досліджень правових інститутів, проблеми методологічних обмежень існуючих підходів до осмислення права і правових інститутів. Будь-який дослідник правової дійсності чи певних її елементів свідомо чи несвідомо діє як практик, який вчинює наукову соціально-правову дію, проектуючи певний правовий інститут, або правову конструкцію чи процес (процедуру).

Політико-правові явища відчувають вплив самосвідомості суспільства (тобто «духу»), яка активно запозичує філософські та наукові форми мисливості суспільних процесів, в результаті чого поняття про право і політику, що виробляються філософією і суспільними науками, стають співвизначаючими факторами суспільного життя, тобто частиною об'єкта дослідження, важливими механізмами його відтворення і зміни [1]. Тому досить важливим є ставлення в дослідженні кожним науковцем за орієнтир корисність та можливість втілення його наукових розробок в теорії права в реальну правову дійсність для покращення кожного з видів юридичної діяльності (наукової, освітньої та практичної), а також вдосконалення сучасного вітчизняного законодавства.

Здебільшого будь-який варіант тлумачення права, спираючись на розмежування права і закону, сприймається як природно-правова концепція, тобто як одна із концепцій природної школи права. Це не вірно, хоча саме її представ-

ники вперше використали поняття «природне право» (незалежне від держави) і протиставили його позитивному праву (встановленому державою). Окрім теорій природної школи права юридичний тип праворозуміння охоплює правові концепції історичної, психологічної та соціологічної шкіл права, кожна з яких також визначає право як явище надпозитивне (наддержавне), але тлумачить його з своїх власних позицій. Легістський тип праворозуміння охоплює неопозитивістські теорії права, які утворюють нормативістську і аналітичну школи права. Результатом об'єднання цінних досягнень наведених шкіл права стало утворення широкого (багатоаспектного) типу праворозуміння, що є основою інтегративної юриспруденції загалом та інтегративної (синтетичної) школи права зокрема [10, с. 7]. Для дослідження правових інститутів в межах правової реальності, тобто в межах широкого праворозуміння досить цікавим є запропонований В.Г. Марача, А.А. Матюхиным соціокультурний інституційний аналіз, придатний, за словами авторів, для організації міждисциплінарних політико-правових досліджень, який спирається на припущення про те, що найбільш ефективною стратегією подібної організації та отримання необхідних у даному випадку системних уявлень про соціокультурне ціле є синтез методів – на протигагу стикуванню наукових предметів та/або з'єднанню готових знань [1]. Цей метод заснований на системному розгляді та аналізі суспільних відносин, установ та організацій, діяльності рухів та культури як ціннісно-сміслової сфери суспільного життя: даний метод зорієнтований на розгляд правових інститутів та інших суспільно-правових явищ в межах соціокультурних змін. Інша версія соціокультурної теорії та методології, яка має ряд схожих моментів із запропонованою В.Г. Марача і А.А. Матюхиным, була представлена А.С. Ахієзера в його численних публікаціях. Виявлення реальних зв'язків права і суспільства передбачає розгляд правових

і суспільно-політичних проблем як взаємозалежних. Для цього, вказує і О.Е. Лейст, найбільш перспективним є соціокультурний підхід до історії та сучасності. Будь-яка інституція (ідея, укорінена в суспільстві, що знайшла втілення у суспільних відносинах та установах) носить соціокультурний характер, однак далеко не всі вони помітно впливають на суспільне життя. Цей вплив визначається змістом основної ідеї, закладеної в основу інституції, ступенем її втілення в духовний світ суспільства і в соціальні відносини [2, с. 103-104]. Право є органічною частиною соціуму, соціокультурним явищем, що знаходить свій прояв у правових відносинах, правопорядку, в правових установах та їх практичні діяльності, а таким чином і в правових інститутах.

Варто розглядати правові інститути в широкому праворозумінні, за яким, ми вважаємо, що правові інститути – це комплексні соціокультурні явища правової системи, історичні суспільно-правові утворення, що відображають правовий характер організації суспільства, стан узгодженості елементів правової системи між собою та, спираючись на механізм примусу, стають зразками стандартизованих очікувань, які управляють поведінкою індивідів та соціальними відносинами.

Проблеми методології в теорії права дійсно існують, але вони цілком подоланні у випадку побудови відносин науковців (та державної ідеології) задля розвитку науки, а не протиставлення персоналій у гонці за модою.

Виявлення реальних зв'язків права і суспільства передбачає розгляд правових і суспільно-політичних проблем як взаємозалежних. Для цього найбільш перспективними є методологічна парадигма нелінійного характеру, зокрема синергетика, методологія соціокультурного інституційного аналізу та інтегративний підхід. Саме ці підходи мають бути покладені в основу дослідження правових інститутів в межах правової системи суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Марача В. Г. Методологические проблемы изучения и формирования политико-правового пространства. Часть I. / В. Г. Марача, А. А. Матюхин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.fondgp.ru/lib/mmk/36>
2. Лейст О. Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права / О. Э. Лейст. – М. : ИКД «Зерцало-М», 2002. – 288 с.
3. Виноградов В. Н. О состоянии изучения новой истории / В. Н. Виноградов, Т. М. Исламов // Новая и Новейшая история. – 2000. – № 4. – С. 86–88.
4. Журавлев В. В. История разрушающая или история созидаящая? / В. В. Журавлев // Новая и новейшая история. – 2000. – № 5. – С. 72–76.
5. Сырых В. М. Логические основания общей теории права. Т. 1. Элементный состав / В. М. Сырых ; Российская Академия правосудия. – 2-е стереотип., науч. изд. – М. : Юридический Дом «Юстицинформ», 2004. – 528 с.
6. Поляков А. В. Ответы на замечания д.ю.н., профессора Д. И. Луковской // Коммуникативная концепция права : вопросы теории. Обсуждение монографии А. В. Полякова. – СПб., 2003. – С. 99–101.
7. Черданцев А. Ф. Теория государства и права : Учебник для вузов / А. Ф. Черданцев. – М. : Юрайт, 2000. – 422 с.
8. Байтин М. И. Сущность права (Современное нормативное правопонимание на грани двух веков). Монография. 2-е изд., доп. – М. : ООО ИД «Право и государство», 2005. – 544 с.
9. Раянов Ф. М. Проблемы теории государства и права (Юриспруденции) : Учебный курс / Ф. М. Раянов. – М. : Право и государство, 2003. – 304 с.
10. Алаіс С. І. Проблема право розуміння в основних школах права : автофер. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «теорія та історія держави і права ; історія політичних і правових учень» / С.І. Алаіс ; Національна академія внутрішніх справ України. – К. : Видавничий центр Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – 17 с.
11. Шершеневич Г. Ф. Общая теория права. Учебное пособие (по изданию 1910-1912 гг.) Т. 1. Выпуск 1 / Вступ. ст. М. Н. Марченко. – М., 1995. – 362 с.
12. Тихонравов Ю. В. Основы философии права. Учебное пособие / Ю. В. Тихонравов. – М. : Вестник, 1997. – 608 с.
13. Берман Гарольд Дж. Западная традиция права: эпоха формирования / Пер. с англ. – 2-е изд. – М. : Изд-во МГУ : Издательская группа ИНФРА М-НОРМА, 1998. – 624 с.
14. Михайловский И. В. Очерки философии права. Т. 1 / И. В. Михайловский. – Томск : В. М. Посохин, 1914. – 632 с.
15. Лукашевич С. Ю. Історичні та теоретичні підвалини застосування синергетичної парадигми в соціально-гуманітарному знанні / С. Ю. Лукашевич // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2013. – № 2 (16). – С. 167-175.
16. Бергель Ж.-Л. Общая теория права / Под. общ. ред. В. И. Даниленко / Пер. с фр. – М. : Издательский дом NOTA BENE, 2000. – 576 с.